

POŽIAR VEŽE BRATISLAVSKÉHO DÓMU V ROKU 1833 A JEHO NÁSLEDKY

SONDA DO „DEJÍN KAŽDODENNOSTI“ MESTA PREŠPORKA*

Patrik Baxa

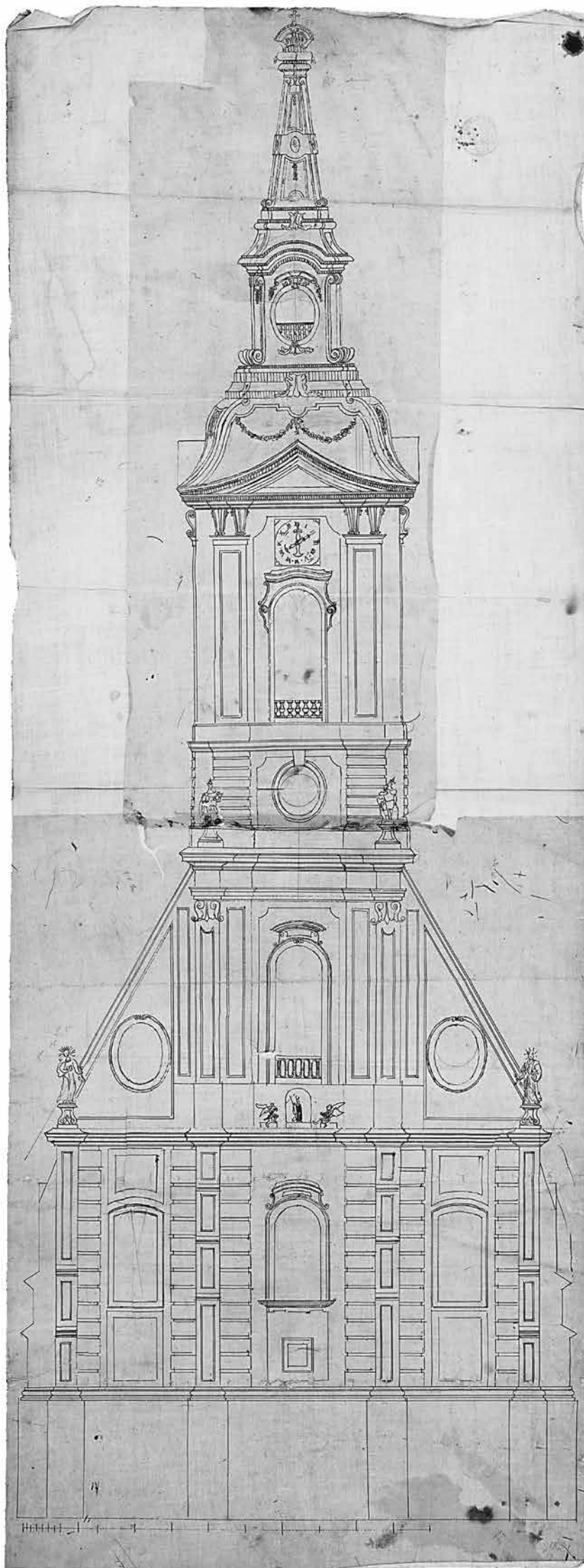
* Názov mesta Bratislava definitívne vstúpil do platnosti koncom marca 1919 – v textoch, ktoré sa viažu na toto mesto pred jeho premenovaním, používame názov Prešporok ako súdobý slovenský ekvivalent k vtedy aktuálnym pomenovaniám Posonium (lat.), Pozsony (maď.) a Pressburg (nem.). V angličtine sa zvykne používať nemecký ekvivalent Pressburg.

Pätnásteho apríla 2019 zachvátil parížsku katedrálu Notre-Dame ničivý požiar, ktorý spôsobil deštrukciu celej sústavy krovov nad jednotlivými loďami, poškodil dômyselný klenbový systém a jeho plameňom neunikla ani známa neogotická sanktusníková vežička osadená v mieste kríženia striech katedrál-nych lodí. Podobné hrôzostrašné predstavenia rozpútal skazonosný oheň veľakrát aj na našom území a neraz ohrozoval i bratislavský Dóm sv. Martina, kedysi hlavný mestský a kapitulský chrám.

V tomto príspevku sa budeme zaoberať veľkým požiarom helmice (strechy) dómskej veže, ktorý vypukol večer 12. júna 1833, pričom bolo veľkým šťastím, že nezhorela celá strecha chrámu a že sa plamene nerozšírili na objekty v jeho okolí. Aj keď zmienky o tejto udalosti publikovali už viacerí autori,¹ na poli vedy absentuje práca, čo by sa danej problematike venovala dostatočne podrobne a komplexne. Našou ambíciou je preto nielen exaktne a detailne zrekonštruovať priebeh požiaru, ale z dosiaľ nepublikovaných archívnych materiálov osvetliť i ďalšie fakty, ktoré s ním súvisia.

SVEDECTVO DOBOVÝCH PÍ SOMNÝCH PRAMEŇOV

Do roku 1833 Dóm sv. Martina zdobila pomerne vysoká veža s reprezentačnou helmicoou pokrytou čiastočne pozláteným medeným plechom a ukončenou rozmerným modelom tzv. svätoštefanskej koruny, ktorý pochádzal z roku 1765 (→ 1, 2). Strechu veže, vykazujúcu znaky rokokového slohu ozvláštneného niektorými luiséznyimi prvkami, zhotovili v rámci veľkej prestavby západného priečelia a veže dómu, uskutočnenej v šesťdesiatych rokoch 18. storočia podľa projektu hlavného architekta Uhorskej kráľovskej komory Franza Antona Hillebrandta.² Malebná helmica, typická súčasť panorámy a siluety Prešporoka, utrpela výrazné škody počas ostreľovania mesta napoleonskými vojskami v júni 1809, no skutočne katastrofálna udalosť ju postihla v noci z 12. na 13. júna 1833. Najdôležitejšie informácie o tomto nešťastí prinieslo širokej verejnosti súdobé vydanie novín *Preßburger-Zeitung*³ a neskôr aj známy prešporský historik Štefan Tadeáš Rakovský⁴ z Rakova a Liptovskej Štiavnice:

1 Neznámy autor: západné priečelie a veža Dómu sv. Martina pred požiarom v roku 1833. Perokresba na tenkom papieri podlepenom plátnom okolo roku 1833, Galéria mesta Bratislavy (ďalej len GMB), inv. č. C 8132. Galéria uchováva aj druhý, veľmi podobný exemplár tohto zamerania (inv. č. C 8130).
Reprodukcia © archív GMB

Pre enormné teplo a oblačnosť, čo doľahli na Prešporok, sa v stredu 12. júna podvečer schyľovalo k búrke. Okolo siedmej hodiny bolo cítiť prichádzajúci chlad, pričom o dve hodiny neskôr začal fúkať silný vietor s dažďom, ktorý predchádzal slabej búrke. Asi o desiatej hodine tmu preťal silný blesk sprevádzaný ohlušujúcim hromom a zasiahol hrot dómskej veže. Následne bolo ešte počut slabé hrmenie, a aj keď sa sprvoti zdalo, že blesk vežu nijako nepoškodil, zrazu sa objavili jasné plamene a zaznelo zvolanie „Horí!“. Napriek všetkým snahám ľudia nedokázali požiar zhasiť, „helmica musela byť vydaná napospas pustošeniu“ a všetko úsilie sa obmedzilo len na zabránenie šíreniu ohňa do samotnej veže. Aj keď bol pohľad na besniace plamene vskutku strašný, ešte skľučujúcejšia sa javila pravdepodobnosť, že lietajúce iskry alebo padajúca horiaca helmica zasiahnu a zapália strechy okolitých domov. K zrúteniu helmice, sprevádzanému strašným rachotom, napokon došlo okolo jednej hodiny po polnoci. Padajúce trosky síce zasiahli časť dómskej strechy (a pravdepodobne aj hasičský voz), ale našťastie dopadli na voľné priestranstvo pred chrámom, kde boli horiace trámy a žeravá medená krytina zahasené. Keď sa helmica zrútila, na veži vzplanul oheň a „premenil tmavú noc na deň“, čo ešte zvýšilo obavy Prešporčanov z možného rozšírenia plameňov. Našťastie sa tak nestalo a ušetrená bola nielen dómska strecha a okolité domy, ale nepoškodené zostali aj samotné steny veže, hodiny a zvony, čo ľudia považovali za „skutočný zázrak“. Tomuto hrôzostrašnému divadlu sa prizerali tisícky Prešporčanov, pričom poriadok „počas nebezpečenstva a až do jeho odstránenia“ zabezpečila prítomnosť palatína Jozefa Antona Habsbursko-lotrinského, vysokej generality a mestských úradov, ako aj cisársko-kráľovského vojska.

Apokalyptická udalosť, ktorej očitým svedkom bol údajne i kráľ Ferdinand V.,⁵ zostala v pamäti mnohých obyvateľov mesta a záznamy o nej nachádzame vo viacerých súdobých písomných prameňoch.⁶ Napríklad denník vedený tunajším vinohradníkom Krištofom Finckom spresňuje, že zatiaľ čo blesk zasiahol vežu o desiatej hodine v noci, plamene začali byť viditeľné až o štvrt na jedenásť. K zrúteniu helmice malo dôjsť o pol jednej po polnoci, pričom sa na veži následne rozhorrel „jasný oheň“, ktorý planul jednu hodinu.

2 Eduard Gurk: Slávnostný vstup najvznešenejšej vojvodkyne Karolíny Augusty [...]. Kolorovaná akvatinta, 1825, GMB, inv. č. C 8257. Grafika vydaná pri príležitosti korunovácie Karolíny Augusty za uhorskú kráľovnú zobrazuje podobu dómskej veže pred osudným požiarom. Reprodukcia © archív GMB

Keď oheň postupne slabol, ľudia sa snažili hore dostať vodu a hasiť vežu, no „posledná žiara bola udusená až trinásteho o desiatej hodine“⁷.

Okrem týchto prameňov máme k dispozícii aj jedno grafické zobrazenie požiaru; hrôzy noci z 12. na 13. júna 1833 zvečnil neznámy umelec na streleckom terči,⁸ ktorý je deponovaný v zbierkach Múzea mesta Bratislavy (→ 3). Olejomalba na drevenom podklade pochádza z roku 1834 a predstavuje pohľad zo západného konca Promenády (dnešné Hviezdoslavovo námestie) smerom k Dómu sv. Martina: zatiaľ čo v prvom kompozičnom pláne vidíme vtedajšiu zástavbu, koč a prestrašených ľudí, v druhom pláne je zachytený okamih pádu horiacej helmicce na severnú stranu veľkej dómskej strechy. Hrôzostrašným dojmom pôsobia najmä apokalyptické plamene osvecujúce okolité domy a ruinu prešporského hradu.

Mimoriadne zaujímavé je tiež osobné svedectvo mestského archívára Jakuba Gürtha, ktoré zaznamenal vo svojej päťväzkovej kronike Prešporka, zachytávajúcej pozoruhodné udalosti z rokov 1825 – 1849:

„Dvanásteho júna 1833 bolo celý deň pekne a dusno. Poobede sa zdvihol vietor, ktorý spôsobil zatiahnutie oblohy a nám – mne a môjmu priateľovi Lassovi – veľmi neprial, keďže sme sa po úradných povinnostiach vybrali na prechádzku do okolia hostinca Friedliche Hütte.⁹ Odtiaľ sme

prišli o pol siedmej do Baumschule, posadili sa v drevenej chate, aby sme neboli príliš obťažovaní vetrom, a vypili holbu piva. Po polhodine sme sa hnani vetrom ponáhľali domov. Už o ôsmej sme prišli do Lassovho bytu, kde som sa zdržal do pol desiatej. Vietor ešte stále silno vial, horizont sa celý zatiahol, a keď som od priateľa Lassa odchádzal, začalo poprchať.¹⁰

Odtiaľ som zašiel do Scharitzerovho pohostinstva,¹¹ nechal si naliať pohár piva, a zatiaľ čo som s viacerými mešťanmi sedel a diskutoval, po trištvrte na desať udrel silný blesk so strašným hromom. Lenže kam? O chvíľku prišiel klampiarsky majster Bachmann a povedal, že udrelo do Dunaja. Ihneď nasledoval ďalší blesk a hrom, o ktorom sa už však zdalo, že dolieha z väčšej dialky. Ako sme boli prekvapení z prvého silného úderu hromu, z ulice dnu prišiel mladý čašník Karol a povedal, čo začul – malo udrieť pred Kozou bránou. Vtom začalo silnejšie pršať a Karol vybehol opäť na ulicu, bolo práve desať hodín, zaraz sa však vrátil do miestnosti a zvolal: ‚Hori! Dómska veža horí!‘ Nato sme sa všetci rozbehli von. Bežal som cez tmavú Promenádu [dnes Hviezdoslavovo námestie], na ktorej konci som sa pripojil k mnohým ľuďom; tu sme so zdesením sledovali, ako z dómskej veže vyletovali iskry smerom k Promenáde a Landlergasse,¹² pričom začali vyzvárať všetky zvony v tejto veži.¹³

Bolo štvrt na jedenásť, keď som sa odobral domov; tam som si obliekol teplejší kabát

3 Neznámy autor: strelecký terč s vyobrazením pádu horiacej helmice. Olejomalba na dreve, 1834, Múzeum mesta Bratislavy (ďalej len MMB). Reprodukcia © Fotoarchív MMB, F-00608 (foto: Ludmila Mišurová, 2005)

a išiel znovu na koniec Promenády a k domu Ludwigovcov. Približne štvrt hodinu trvajúci dážď po prvom silnom údere hromu zvlažil strechy, takže sa nemohli tak ľahko vznietiť. Po polhodine som odprevažil majiteľa môjho bytu domov, ale sám som ešte zašiel ďalej k „Slnku“,¹⁴ potom na Vydricu a o pol jednej v noci k Prepoštskému dvoru, kde stálo veľmi veľa ľudí. Tu som chvíľu počkal, pričom som videl, že je helmica dómskej veže už celá žeravá – na toto som sa ďalej nemohol pozeráť, tak som sa vrátil domov a vyzliekol sa. Zrazu som začul hrmot, ako keby niečo bolo padlo, a cez moje žalúzie preniklo do izby hrozné svetlo. Otvoril som ich a práve vtedy sa helmica zrútila. Ako som pozrel von, zbadal som jasne horiacu vežu; bola práve jedna hodina po polnoci. Nato sme sa spolu s majiteľom môjho bytu vybrali na povalu nad mojím príbytkom v jezuitskom kostole [sic!], kde som skoro až do druhej hodiny v noci pozoroval požiar a potom sa odobral do postele.¹⁵

Bolo len veľkým šťastím, že sa helmica zrútila na prázdne miesto pred vstupom do dómu a že nefúkal žiadny vietor. Božia dobrota odvrátila toto obávané nešťastie a obmedzila pustošenie: samotná veža, ako aj hodiny a zvony zostali nepoškodené.¹⁶ (Preklad: Patrik Baxa.)

Veľký podiel na záchrane interiéru veže mal vtedajší dómsky kaplán a neskôr známy filantrop Karol Scherz de Vasoja, ktorý počas požiaru – riskujúc vlastný život – vyšiel po schodoch až pod horiacu helmicu a v podlahe

najvyššieho poschodia zatvoril železné padacie dvere,¹⁷ ktoré sa tu nachádzajú dodnes. Vďaka tomuto hrdinskému činu sa ničivé plamene nemohli rozšíriť do interiérových priestorov veže.¹⁸

Pri zdolávaní nešťastia však „boli aktívni“ aj murári, tesári, kominári a pod., ktorým z farskej pokladnice vyplatili 480 zlatých tzv. konvenčnej meny (členovia vybraných cechov mali v našich mestách povinnosť hasiť požiarisko a brániť šíreniu ohňa).¹⁹

Vskutku zaujímavá je skutočnosť, že požiar nezničil pamätnú listinu z roku 1765 ukrytú v modeli tzv. svätostefanskej koruny na vrchole helmice. O nájdení dokumentu uschovaného v ochrannom tubuse (valcovitej schránke), ktorý náhodne objavili po páde horiacich trosiek, informoval 22. júla 1833 viedenský časopis *Feierstunden für Freunde der Kunst, Wissenschaft und Literatur* (Slávnostné chvíle pre priateľov umenia, vedy a literatúry).²⁰ Bezprostrednú prítomnosť skazonosných plameňov nám potvrdzujú obhorené okraje a zdeformované časti listiny (→4), ktorú následne v roku 1846 umiestnili do nového modelu koruny na vrchole veže, odkiaľ ju pri poslednej obnove tejto časti chrámu roku 2010 vybrali, zreštaurovali²¹ a uložili v Dóme sv. Martina.²²

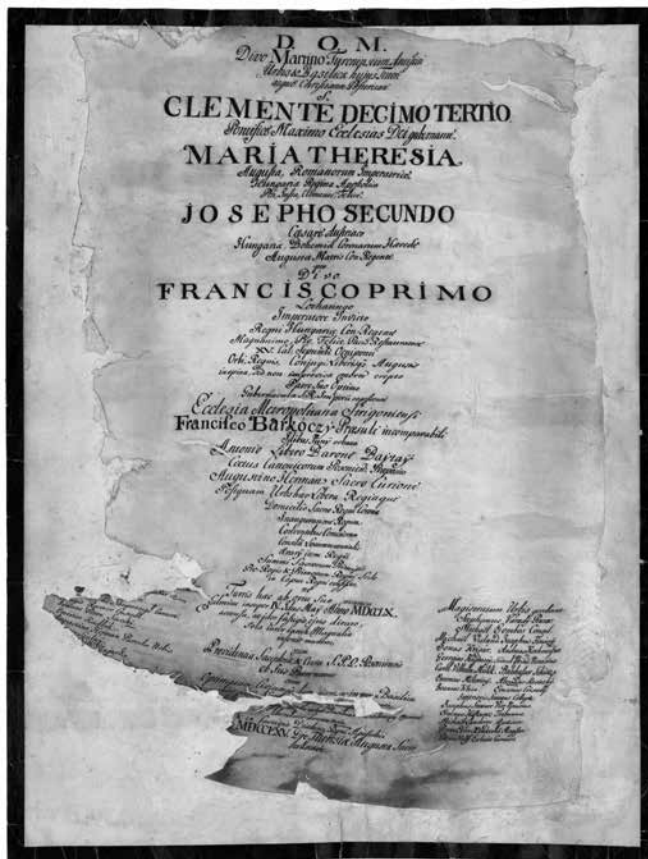
ČO PRINIESLI NASLEDUJÚCE DNI...

Požiar dómskej veže, prirodzene, ovplyvnil najmä prevádzku vtedajšieho hlavného mestského a kapitúlskeho chrámu: vo štvrtok 13. júna 1833 sa mala konať tradičná procesia v rámci tzv. oktávy cirkevného sviatku Najsvätejšieho Kristovho tela a krvi, no kvôli nešťastiu, čo postihlo dóm uplynulú noc, bola zrušená.²³

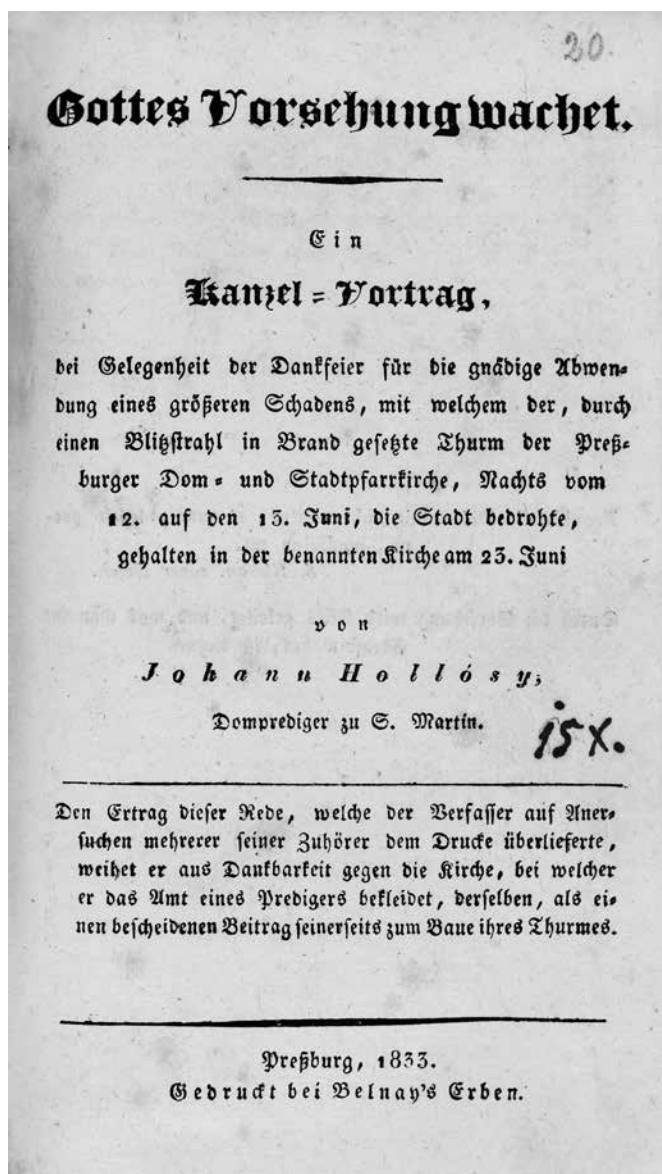
Pri takýchto udalostiach býva zvykom, že určité vplyvné osoby darujú finančné prostriedky na podporu záchranných prác, resp. obnovu zničenej pamiatky. Podobne to bolo aj v prípade zhorenej strechy dómskej veže, pričom prvý príspevok prišiel už pár hodín po katastrofe: doktor teológie Alexej Jordánszky, sufragánny biskup Trnavského dištriktu²⁴ a titulárny opát zo Szászváru, v tom čase prítomný v Prešporke ako delegát Ostrihomskej kapituly na krajinskom sneme, venoval 13. júna 1833 na obnovu veže 100 zlatých konvenčnej meny. Darca o tom nechal upovedomiť mestský magistrát prostredníctvom listu a dómskeho farára Jozefa Prybila „so želaním, aby sa stavba tejto ozdoby ctihodného dómu mohla čím skôr začať“²⁵.

Skutočnosť, že požiar nespôsobil väčšie škody, bola mimoriadne priaznivá pre celé mesto, preto sa 23. júna, desať dní po nešťastnej udalosti, na základe želania katolíckeho meštianstva uskutočnila v dome veľká trojhodinová slávnosť ako poďakovanie Bohu za milostivé odvrátenie nebezpečenstva. Začala sa o deviatej hodine doobeda spevom *Te Deum laudamus* (Teba, Bože, chválime) a slávnostnou omšou, ktorú slúžil prešporský kanonik, mestský farár a titulárny opát Jozef Prybila. Následne – o desiatej hodine – pred početným zhromaždením predniesol svoju homíliu dómsky kazateľ János Hollósy. Slávnosť bola zakončená omšou slúženou pred vystavenou Sviatosťou oltárnou a piesňou *Großer Gott, wir loben dich*.²⁶ Zaujímavosťou je, že homília vyšla aj v tlačenej podobe a záujemcovia si ju mohli kúpiť v prešporských kníhkupectvách pod názvom *Gottes Vorsehung wachet* (Božia prozreteľnosť bdie) za 6 grajciarov; náklady súvisiace s tlačou uhradil sám kazateľ. Poznámka na titulnej strane (→5) oznamovala, že výťažok z predaja tohto príhovoru, ktorý bol vytláčený kvôli prosbám mnohých Hollósyho poslucháčov, kazateľ venuje ako „skromný príspevok“ na znovupostavenie dómskej veže.²⁷

Hollósy si za ústrednú tému homílie zvolil biblické slová o „láskavosti Pána, že nám nie je koniec“²⁸, pričom jeho prejav pozostával z úvodu a dvoch častí: zatiaľ čo prvá sa zaoberala najmä teologickými súvislosťami témy, v druhej časti kazateľ najprv spomenul viaceré nešťastia, ktoré postihli Prešporok – požiar na „konci 18. storočia“, povodeň a obliehanie mesta v roku 1809, katastrofálny požiar hradu roku 1811, nedávnu epidémiu cholery a zmienil sa aj o plameňoch na dómskej veži

- 4 Pamätná listina vložená roku 1765 do modelu uhorskej koruny na vrchole dómskej veže, poškodená požiarom v roku 1833. Reprodukcia: Patrik Baxa, 2010

- 5 Titulný list homílie Gottes Vorsehung wachet (exemplár Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti). Zdroj: archív autora

6 Johann Vinzenz Reim: *Dóm v Prešporku*. Kolorovaný lept, pravdepodobne štyridsiate roky 19. storočia, GMB, inv. č. C 19900. Reprodukcia © archív GMB

7 Jakob Alt: *Dóm v Prešporku*. Akvarel, 1842, Albertina, inv. č. 22537. Zdroj: archív autora

v roku 1760 a jej následnej prestavbe o päť rokov neskôr. Ďalej Hollósy vyjadril nádej, že „starú ozdobu“ chrámu sa podarí obnoviť, a podrobnejšie opísal požiar a pád helmice v noci z 12. na 13. júna 1833; nadprirodzený Boží zásah videl v skutočnosti, že sa „zúriaca búrka“ zmenila na „nepatrný vánok“, ktorý – ako pribúdali plamene – postupne slabol, a že strecha veže padla na ľudoprázdnne miesto pred chrámom. Taktiež hovoril, ako potom na veži vzplanul veľký oheň, ktorý znovo ohrozoval nielen dóm, ale aj jeho okolie, pričom práve vtedy prozreteľnosť poslala ľuďom záchrancu, a ten odvážne vyliezol do veže, „nasadil“ vlastný život a zvíťazil nad „zúrivým živlom“. I keď sa Hollósy tomuto „šlachetnému záchrancovi“ prihovril len prostredníctvom zámen (bez priameho oslovenia

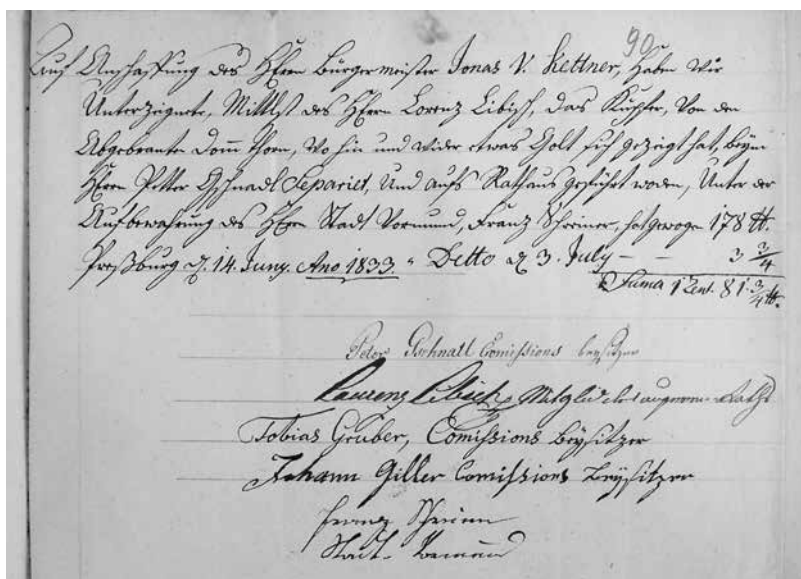
menom), je zrejmé, že myslel už spomenu-tého dómskeho kaplána Karola Scherza, ktorému kvetnatým spôsobom v mene všetkých vyjadril „najvrúcnejšie srdečné poďakovanie“ a obdiv.²⁹

ODSTRAŇOVANIE NÁSLEDKOV POŽIARU A DOČASNÉ ZASTREŠENIE DÓMSKEJ VEŽE

Ihneď po požiari začali miestni tesári a murári odstraňovať jeho následky; výsledkom bolo zhotovenie dočasného zastrešenia veže vo forme pomerne nízkej stanovovej strechy, ktorú môžeme vidieť na viacerých zobrazeniach dómu (→6) a vedutách Prešporka pochádzajúcich z tridsiatych a štyridsiatych rokov 19. storočia. Ako sa dozvedáme z príslušných denníkov mestskej komory a komorných kníh (t. j.

hlavných kníh účtov), náklady na tieto práce – z dôvodu tzv. patronátneho práva – uhradil prešporský magistrát. Žiaľ, predmetné záznamy neobsahujú bližšie špecifikácie vykonaných prác a nie sú v nich uvedené ani žiadne mená zodpovedných majstrov.³⁰ Vieme len toľko, že tesári pracovali na dómskej veži od požiaru až do prelomu júla a augusta a v priebehu týchto ôsmich týždňov si spolu vyúčtovali 771 zlatých a 48 grajciarov tzv. viedenskej meny.³¹ Murári svoje práce vykonali od polovice júna do polovice júla, pričom im v priebehu štyroch týždňov uhradili spolu 112 zlatých a 42 grajciarov viedenskej meny.³² (→7)

Z hľadiska „dejín každodennosti“ sú zaujímavé aj archívne správy, čo sa vzťahujú na ďalšie osudy zvyškov medeného plechu, ktoré hneď po požiari pozbierali a úradne

8 Potvrdenie o úradnom väzení pozlátených medených plechov z dómskej veže.

Zdroj: Archív mesta Bratislavy, fond Magistrátu mesta Bratislavy, Zápisnice zo zasadnutí hospodárskej komisie mešťanostu, 1833 (Protocollum Oeconomicum, 1833), sign. F 35, zápis č. 50 (4 982) zo 7. októbra, príloha označená znakom ://.

Foto: Patrik Baxa, 2019

zvážili. Podľa zachovaných potvrdení o vážení (→ 8) vieme, že išlo o 51 viedenských centov a 84 funtov (približne 2 903,4 kg) nepozláteného plechu a o 1 cent a 81,75 funta (približne 101,8 kg) plechu, „kde sa tu a tam ukazovalo nejaké zlato“.³³

Nájdene plechy speňažili na verejnej dražbe; oznam uverejnený v novinách *Preßburger Zeitung* spomína licitáciu „vyššie 50 centov starej medi“, ktorá sa mala uskutočniť v pondelok 16. decembra 1833 na radnici o deviatej hodine ráno.³⁴ Z príslušných protokolárnych záznamov sa dozvedáme, že 51 centov (približne 2 856,3 kg) nepozláteného plechu kúpil „majiteľ medeného hámru p. Mayer“ a pozlátenú med s hmotnosťou 1 centa a 77 funtov (asi 99,1 kg) vydražil gyórsky (rábsky) zlatník Rapp. Z dražby získalo mesto spolu 5 995 zlatých a 12 grajciarov viedenskej meny, ktoré boli odovzdané na „dočasné uschovanie“ do mestskej komory.³⁵

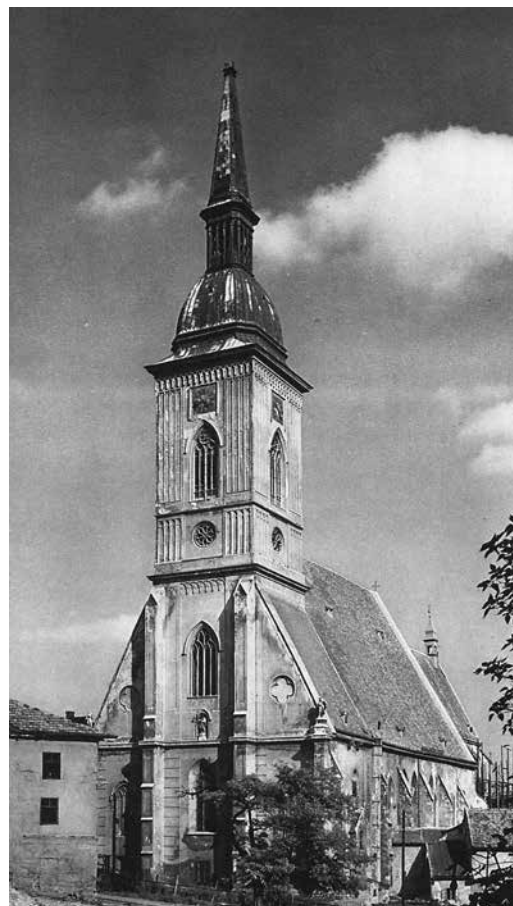
Navnivoč nevyšli ani uhlíky zo zhorených trámov krovu: za 25 zlatých viedenskej meny ich kúpil Vavrinec Libisch, ťahač zlatých a strieborných drôtov³⁶ a súčasne člen tzv. širšej mestskej rady.³⁷

NOVÉ BEZPEČNOSTNÉ OPATRENIA

Požiar dómskej veže zaiste vzbudil u zodpovedných predstaviteľov chrámu značné obavy z podobného nebezpečenstva, ktoré sa mohlo kedykoľvek zopakovať. Zrejme aj z tohto dôvodu počas požiaru Michalskej

ulice roku 1842 v Dóme sv. Martina umiestnili viaceré protipožiarné hliadky: šiesti muži dávali pozor vo veži, štyria v chráme a dvaja muži v „kostolnom dome“ na dnešnom Rudnayovom námestí č. 3.³⁸

Veľmi dôležitou súčasťou bezpečnostných opatrení sa stala aj ochrana dómu pred ničivými účinkami bleskov, ktorá bola vyriešená nainštalovaním bleskozvodu na veži chrámu počas veľkej prestavby západného priečelia a veže v štyridsiatych rokoch 19. storočia (projekt prestavby vypracoval inžinier Ludwig Berger).³⁹ Po rozsiahlych stavebných úpravách – vyvolaných absenciou reprezentačnej helmice – dostala táto časť chrámu novú podobu (→ 9), ktorá síce čiastočne vychádzala zo starších klasicistických prvkov fasád pochádzajúcich zo šesťdesiatych rokov 18. storočia a na novej helmici sa ešte objavili empírové reminiscencie, celé dielo však už zjednocovali výrazné prvky prebúdžajúceho sa neogotického štýlu. Aj keď túto kultúrnu vrstvu v druhej polovici 20. storočia z fasád takmer komplexne odstránili (→ 10) a jednotlivé prvky bleskozvodu boli viackrát upravené, na modeli tzv. svätoštefanskej koruny sa dodnes zachovalo päť tyčových zberačov bleskov z roku 1847 (→ 11).⁴⁰ Koncom prvej polovice 19. storočia však už nešlo o zriedkavú technickú novinku, ale pomerne bežnú súčasť dôležitých objektov, čo dosvedčujú viaceré súdobé správy o zriaďovaní alebo opravách bleskozvodov, konštruovaných na našom území od 2. polovice 18. storočia.⁴¹

9 Západné priečelie a veža dómu po úprave v štyridsiatych rokoch 19. storočia (fotografia z polovice 20. storočia).

Reprodukcia z knihy LAZIŠŤAN, Eugen (ed.): Bratislava.

5. vyd. Martin: Vydavateľstvo Osveta, n. p., 1970, obr. č. 62.

ZÁVER

Požiar veže bratislavského dómu vyvolaný úderom blesku 12. júna 1833 bol katastrofálnou udalosťou, ktorá spôsobila celkovú deštrukciu vežovej helmice a ohrozila nielen ďalšie časti chrámu a budovy nachádzajúce sa v jeho okolí, ale prakticky celé mesto Prešporok.

Z dobových písomných svedectiev sa dozvedáme o blesku, čo zasiahol strechu veže asi o desiatej hodine večer, a aj keď si ľudia mysleli, že ju nijako nepoškodil, o pár minút neskôr sa zjavili plamene, ktoré už nebolo možné uhasiť. Horiaca helmica sa okolo jednej hodiny po polnoci zrútila pred severný vchod do chrámu, pričom na veži následne vzplánil veľký oheň vzbudzujúci obavy z možného rozšírenia plameňov. Našťastie sa tak nestalo a ušetrená bola nielen dómska strecha a okolité domy, ale nepoškodené zostali aj samotné steny veže, hodiny a zvony, čo ľudia považovali za „skutočný zázrak“.

Priebeh požiaru a ďalšie fakty, ktoré s ním súviseli, sme mohli osvetliť najmä prostredníctvom dosiaľ nepublikovaných dobových materiálov, získaných vďaka systematickému výskumu fondov Archívu mesta Bratislavy. Sonda do „dejín každodennosti“ polovice 19. storočia tak analyzuje popri reakciách obyvateľov mesta, poskytnutých finančných príspevkoch a prácach na dočasnom zastrešení veže aj osudy trosiek zrútenej helmice,

10 Dnešný pohľad na dóm z juhozápadu (na západnom priechlí a veži absentujú neogotické plastické prvky).
Foto: Patrik Baxa, 2019

neskôr uskutočnené bezpečnostné opatrenia a ďalšie súvislosti.

Získané poznatky svedčia o precíznej administratíve našich predkov a dôležitosti zachovaných prameňov memoárového charakteru, pričom tým súčasne dokladajú mimoriadny význam archívnych písomných dokumentov na poli interdisciplinárneho skúmania dejín architektúry. V tomto procese sú primárne dobové materiály nenahraditeľným zdrojom relevantných a komplexných informácií nielen o samotných objektoch, ale aj o tzv. osobnom pozadí ich stavebníkov, projektantov, staviteľov, remeselníkov, umelcov a ďalších osôb a udalostí, ktoré s nimi súvisia.

Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu Neznáme kapitoly architektonicko-historického vývoja bratislavského dómu (Program na podporu mladých výskumníkov) a projektu VEGA 1/0444/17 Tradícia a inovácia v architektúre ako fenomén dlhého storočia.

11 Detail dobového bleskozvodového zberača osadeného na krížiku zdobiacom model tzv. svätoštefanskej koruny.
Foto: Patrik Baxa, 2010

- 1 Údaj o požiari dómskej veže v júni 1833 nájdeme takmer vo všetkých textoch zhrňajúcich dejiny bratislavského dómu; tieto práce však okrem datovania udalosti neuvádzajú nijaké ďalšie údaje. Tak je to aj v prvej modernej monografii o dóme – pozri ŽÁRY, Juraj: Architektúra. In ŽÁRY, Juraj, a kol.: Dóm sv. Martina v Bratislave. 1. vyd. Bratislava: Tatran, 1990, s. 73. Podrobnejšie sa požiaru venoval len Jozef Haľko pri písaní najnovšej monografie venovanej tomuto chrámu: HALKO, Jozef – KOMORNÝ, Štefan: Dóm: Katedrála svätého Martina v Bratislave. 1. vyd. Bratislava: LÚČ, 2010, s. 169, 503 a 553. Autor tu cituje prácu Štefana Tadeáša Rakovského (RAKOVSKÝ, Štefan von: Geschichtliches über Pressburg. In kol. aut.: Pressburg und seine Umgebung. Pressburg: C. F. Wigand, 1865, s. 70), ktorý však vo svojom texte chybné datuje zásah blesku 13. júna 1833. Túto chybu J. Haľko na s. 169 nezopakoval a uviedol správny dátum požiaru („v noci na 13. júna 1833“).
- 2 K tejto prestavbe pozri BAXA, Patrik: Prestavba veže a západného priečelia bratislavského dómu v rokoch 1762 – 1767. In Bratislava: Zborník Múzea mesta Bratislavy, roč. 31, 2019 (v tlači).
- 3 Preßburg, den 13. Juny. In Preßburger-Zeitung, roč. 1833, č. 47 zo 14. júna, s. 609 a 610.
- Túto správu prevzali napríklad i viedenské denníky – pozri Ungarn. In Oesterreichischer Beobachter, roč. 1833, č. 167 zo 16. júna, s. 758. Porov. Tagsbegebenheiten. In Der Wanderer, roč. 1833, č. 167 zo 16. júna, nepaginované. Ďalej porov. Vermischte Nachrichten. In Oesterreichisch-Kaiserliche privilegierte Wiener Zeitung, roč. 1833, č. 137 zo 17. júna, s. 554.
- O nešťastí stručne informovali aj zahraničné noviny – pozri napr. Allerlei. In Der Bayerische Landbote, roč. 1833, č. 175 z 24. júna, s. 746.
- 4 V knihe kol. aut.: Pressburg und seine Umgebung. Pressburg: C. F. Wigand, 1865, s. 70.
- 5 KÁLMÁN, Július: Pamiatky Bratislavy: Dóm. Bratislava: Referát pre školstvo, osvetu a telovýchovu ÚNV v Bratislave, 1950, s. 15. Porov. KÁLMÁN, Július: Sprievodca po Bratislave: Dóm. Bratislava: Mestské múzeum v Bratislave vo vydavateľstve Slavín, 1971, s. 25. Autor zrejme vychádza z tradície („ako sa spomína“), ktorá však môže mať reálny základ, keďže v čase požiaru v Prešporoku zasadal krajinský snem.
- 6 Pozri napr. správu v *historii domus* kláštora Milosrdných bratov: Štátny archív v Bratislave, fond Milosrdných bratov v Bratislave, *Historia domus*, fol. 238a. Za upozornenie na tento prameň srdečne ďakujem Mgr. Mariánovi Babirátovi.
- 7 Handschriftliche Aufzeichnungen über den Brand des Domturmes: Das Feuer von Augenzeugen geschildert. In Grenzbote, roč. 60, č. 135 z 18. mája 1930, s. 5.
- 8 Zuzana Francová a Anton Fiala však toto dielo pripisujú maliarovi Tobiašovi Seleckému (*Szelecký*). Pozri FRANCOVÁ, Zuzana – FIALA, Anton: Výtvarné umenie. In FRANCOVÁ, Zuzana (ed.): Múzeum mesta Bratislavy 1868 – 2008. Bratislava: Múzeum mesta Bratislavy, 2008, s. 186.
- 9 Kedysi obľúbené výletné miesto Prešporčanov v lokalite nad dnešnou Šulekovou ulicou.
- 10 Archív mesta Bratislavy (ďalej len AMB), Zbierka kroník (ďalej len ZK), *Annalen von Pressburg* (kronika mesta od J. Gürtha), zväzok 2 (1831 – 1836), s. 109 a 110. Tento opis udalostí bol neskôr uverejnený aj v novinách Grenzbote: Handschriftliche Aufzeichnungen über den Brand des Domturmes: Das Feuer von Augenzeugen geschildert. In Grenzbote, roč. 60, č. 135 z 18. mája 1930, s. 5. V dennej tlači vyšla i skrátená a nepresná verzia Gürthovho rozprávania, kde dokonca nesprávne označili jeho pôvodcu menom „Jakob Gust“: KEMÉNY, Ludwig: Geschichtliches vom Domturm und Orgel. In Grenzbote, roč. 59, č. 47 zo 17. februára 1929, s. 2. Porov. maďarskú verziu v článku KEMÉNY, Lajos: A Szent Márton székesegyház harangjai és orgonája multjából. In Híradó, roč. XLII, č. 47 zo 17. februára 1929, s. 6.
- 11 Známy objekt sa nachádzal na dnešnej Gorkého ulici v miestach súčasného Mestského divadla Pavla Országa Hviezdoslava.
- 12 Dnešné ulice Lodná, Paulínyho a Riečna.
- 13 AMB, ZK, *Annalen von Pressburg* (kronika mesta od J. Gürtha), zväzok 2 (1831 – 1836), s. 110 – 112.
- 14 Niekdajší hostinec K zlatému slnku na západnom konci dnešnej Panskej ulice.
- 15 AMB, ZK, *Annalen von Pressburg* (kronika mesta od J. Gürtha), zväzok 2 (1831 – 1836), s. 112 – 114.
- 16 Tamže, s. 114 a 115.
- 17 Pravdepodobne primárne zhotovené ako tzv. požiarny uzáver.
- 18 Keďže bol chrám vystavený reálnemu nebezpečenstvu, páter Scherz nezabudol ani na vybratie Sviatosti oltárnej zo svätostánkov na dómskych oltároch. Pozri Von weiland Pater Scherz. In Westungarischer Grenzbote, roč. XVII, č. 5 425 z 23. septembra 1888, s. 4. Porov. Pater Scherz. In Westungarischer Grenzbote, roč. 37, č. 12 432 z 8. septembra 1908, s. 2.
- 19 AMB, fond Rímskokatolíckeho farského úradu sv. Martina v Bratislave (ďalej len f. RKFÚ SMB), Hlavná kniha účtov z r. 1833 (*Kirchen Rechnung [...] vom 1ten Jaener bis Ende December 1833*), sign. E. C. 123 (C 121), nepaginované/nefóliované, výdavky, položka (ďalej len pol.) 146 z decembra 1833. Ďalej pozri AMB, fond Magistrátu mesta Bratislavy (ďalej len f. MB), Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady, 1835 (*Protocollum Magistratiale Anni 1835*), sign. 2 a 101, fol. 244b, zápis č. 1 629 zo 14. apríla 1835. Ďalšie výdavky súvisiace s obnovou veže už hradilo – na základe tzv. patronátneho práva – mesto Prešporok. K povinnej účasti členov vybraných cechov na zdolávaní požiaru pozri napr. FAUST, Ovidius: Zo starých zápisníc mesta Bratislavy. Bratislava: Vedecké ústavy mesta Bratislavy, 1933, s. 214 (úryvok z predpisu, ako sa treba zachovať v prípade požiaru, ktorý vydali v Prešporoku roku 1642: „Ale povinní sú ísť tam všetci murári, kovári, zámočníci, kolári a stolári, felčiar a debnári, ráhnojiči i kominári, a síce všetci majstri, pomocníci a ich služobníctvo, majú vziať so sebou krompáče, sekery, rebríky a hevery.“).
- 20 LUCAM, Johann Ritter von: Notizenblatt: Aus unserer Zeit. In Feierstunden für Freunde der Kunst, Wissenschaft und Literatur, roč. 1833, č. 127 z 22. júla, s. 1 182 – 1 184. Súčasťou článku je aj skrátený a parafrázovaný preklad tejto listiny, ktorú mali uložiť do mestského archívu. Ako zaujímavosť uvádzame, že preklad obsahuje chybné datovanie umiestenia koruny na vežu (namiesto správneho dátumu 15. októbra 1765 je tu uvedený 15. august t. r.). Text článku – okrem iného – spomína i požiar veže v roku 1760 a ďakovnú slávnosť 23. júna 1833, na ktorej zaznela homília dómskeho kazateľa Jánosa Hollósyho (pozri ďalej).
- 21 V Slovenskom národnom archíve pod vedením doc. Ivana Galamboša. Pozri GALAMBOŠ, Ivan: Edukačná a odborná činnosť reštaurátorského pracoviska SNA. In VAŠKOVÁ,

- Barbora (ed.): Odborná ochrana zbierkových predmetov: Zborník príspevkov z konferencie. Bratislava: Slovenské technické múzeum v spolupráci so Slovenským národným múzeom, 2010, s. 66 – 69.
- 22 Do zreštaurovanej koruny bola potom vložená kópia tejto listiny.
- 23 AMB, ZK, *Annalen von Pressburg* (kronika mesta od J. Gürtha), zväzok 2 (1831 – 1836), s. 115.
- 24 Vysvätený za titulárneho biskupa kninského (z mesta Knin v dnešnom Chorvátsku), pričom vykonával funkciu sufragána (svätiaceho biskupa) v Trnavskom dištrikte. K jeho životu pozri napr. NÉMETHY, Ludovicus: *Series Parochiarum Et Parochorum Archi-Dioecesis Strigoniensis Ab Antiquissimis Temporibus Usque Annum MDCCCXCIV. Strigonium: Gustavus Buzárovits, 1894, s. 666.*
- 25 Radostná správa bola okamžite uverejnená v Prešporských novinách: *Preßburg, den 17. Juny.* In *Preßburger-Zeitung*, roč. 1833, č. 48 z 18. júna, s. 625. Pozri aj súdobý záznam v tzv. magistrátnom protokole: AMB, f. MB, Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady, 1833 (*Protocollum Magistratuale Anni 1833*), sign. 2 a 99, fol. 351a a 351b, zápis č. 2 296 zo 14. júna 1833.
- 26 Veriaci zrejme zaspievali nemecký variant hymnu *Te Deum*.
- 27 *Preßburg, den 1. July.* In *Preßburger-Zeitung*, roč. 1833, č. 52 z 2. júla, s. 681.
- 28 Zo starozákonnej knihy Náreky (kapitola 3, verš 22).
- 29 HOLLÓSY, Johann: *Gottes Vorsehung wachet. Ein Kanzel-Vortrag, bei Gelegenheit der Dankfeier für die gnädige Abwendung eines größeren Schadens, mit welchem der, durch einen Blitzstrahl in Brand gesetzte Thurm der Preßburger Dom- und Stadtpfarrkirche, Nachts vom 12. auf den 13. Juni, die Stadt bedrohte, gehalten in der benannten Kirche am 23. Juni von Johann Hollósy, Domprediger zu S. Martin. Preßburg: Belnay's Erben 1833. 16 s.* Porov. úryvky z homílie s komentármi v *Egyházi tár: IV. Füzet. Pest: Esztergami k. Beimel József betűível, 1833, s. 187 – 191.*
- 30 Tieto údaje boli zaznamenané v jednotlivých kvitanciách, ktoré sa však nezachovali.
- 31 AMB, f. MB, Komorná kniha 1832 – 1833, sign. K 458, s. 460, pol. 2067/2061, 2105/2099, 2248/2242, 2310/2304, 2369/2363, 2409/2403, 2442/2436 a 2618/2612. Porov. AMB, f. MB, Denník mestskej komory 1832 – 1833, sign. K 509, s. 86, pol. 2067/2061; s. 87, pol. 2105/2099; s. 92, pol. 2248/2242; s. 96, pol. 2310/2304; s. 98, pol. 2369/2363; s. 100, pol. 2409/2403; s. 102, pol. 2442/2436 a s. 108, pol. 2618/2612.
- 32 AMB, f. MB, Komorná kniha 1832 – 1833, sign. K 458, s. 460, pol. 2104/2098, 2249/2243, 2309/2303 a 2368/2362. Porov. AMB, f. MB, Denník mestskej komory 1832 – 1833, sign. K 509, s. 87, pol. 2104/2098; s. 92, pol. 2249/2243; s. 96, pol. 2309/2303 a s. 98, pol. 2368/2362.
- 33 V týchto hmotnostiach sú započítané aj hmotnosti kúsok plechu, ktoré našli neskôr a úradne zvážili až 3. júla 1833. Pozri AMB, f. MB, Zápisnice zo zasadnutí hospodárskej komisie mešťanostu, 1833 (*Protocollum Oeconomicum, 1833*), sign. F 35, zápis č. 50 (4 982) zo 7. októbra a dve prílohy – potvrdenia o vážení označené znakmi *·/·* a *·//·*.
- 34 *Intelligenzblatt zur Preßburger-Zeitung Nr. 99. Freytag, den 13. December 1833: Lizitation: Altes Kupfer.* In *Preßburger-Zeitung*, roč. 1833, č. 99 z 13. decembra, s. 1 258.
- 35 1 cent (100 funtov; 56,006 kg) nepozlátenej medi vydražili za 112 zlatých viedenskej meny, 1 funt pozlátenej medi za 1 zlatý a 36 gráciarov. Hmotnosti vydražených fragmentov sú v porovnaní s ich hmotnosťami uvedenými na potvrdeniach z úradného váženia menšie, pretože sa pri zbieraní malých kúsok k medi primiešalo „tiež veľa zeminy a muriva“, pričom tento odpad – na mestských váhach však zvážený spolu s meďou a započítaný do jej hmotnosti – už nebol predmetom dražby. Pozri AMB, f. MB, Zápisnice zo zasadnutí hospodárskej komisie mešťanostu, 1834 (*Protocollum Oeconomicum, 1834*), sign. F 36, zápis č. 8 z 26. februára. Porov. AMB, f. MB, Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady, 1834 (*Protocollum Magistratuale Anni 1834*), sign. 2 a 100, fol. 326a, zápis č. 2 235 z 27. a 28. mája 1834.
- 36 Jeho povolanie sme určili podľa dobových matrík Rímskokatolíckeho farského úradu sv. Martina a publikácií *Preßburger Wegweiser*.
- 37 Zo súdobého protokolárneho zápisu sa dozvedáme i to, že medzi uhlíkmi boli aj „malé a bezcenné kúsky medi“. Pozri AMB, f. MB, Zápisnice zo zasadnutí hospodárskej komisie mešťanostu, 1833 (*Protocollum Oeconomicum, 1833*), sign. F 35, zápis č. 51 (4 983) zo 7. októbra.
- 38 Za túto službu im vyplatili spolu 4 zlaté konvenčnej meny. Pozri AMB, f. RKFÚ SMB, Hlavná kniha účtov z r. 1842 (*Kirchen Rechnung [...] von 1ten læner bis Ende December 1842*), sign. E. C. 131 (C 129), nepaginované/nefóliované, výdavky, pol. 80 z 9. septembra.
- 39 Týmto veľkým stavebným podujatím sa zatiaľ nikto podrobnejšie nezaoberal a akékoľvek zmienky v odbornej literatúre sa obmedzili len na – zvyčajne nesprávny – pokus o jeho datovanie, opis fasád a zmienku o autorstve samotného návrhu, ktoré sa dlho mylne pripisovalo známemu prešporskému architektovi, staviteľovi a stavebnému podnikateľovi Ignácovi Feiglerovi st. Na skutočné autorstvo inžiniera Ludwiga Bergera už dávnejšie upozornil KOMÁRIK, Dénes: *A korai gótizálás Magyarországon.* In ZÁDOR, Anna – SZABOLCSI, Hedvig (eds.): *Művészet és felvilágosodás: Művészettörténeti tanulmányok.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978, s. 286 a 287. Porov. KOMÁRIK, Dénes: *A romantikus kastélyépítészet kezdetei Magyarországon.* In *Építés-Építészettudomány*, roč. VII., č. 3 a 4 (1975), s. 440.
- V slovenskej odbornej spisbe sa Bergerovým autorstvom zaoberali len Ingrid Ciulisová, Elena Lukáčová, Jana Pohaničová a Peter Buday – CIULISOVÁ, Ingrid: *Historizmus a moderna v pamiatkovej ochrane: Obnova stredovekej cirkevnej architektúry Slovenska.* 1. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2000, s. 19; LUKÁČOVÁ, Elena – POHANIČOVÁ, Jana: *Rozmanité 19. storočie: Architektúra na Slovensku od Hefelega po Jurkoviča.* 1. vyd. Bratislava: Perfekt, a. s., 2008, s. 66. Porov. POHANIČOVÁ, Jana – BUDAY, Peter: *Storočie Feiglerovcov: Príbeh bratislavských architektov, staviteľov a stavebných podnikateľov.* 1. vyd. Bratislava: TRIO Publishing, s. r. o., 2015, s. 108.
- 40 V literatúre sa všeobecne uvádza, že bleskozvod na vežu umiestnil známy katolícky cirkevný hodnostár, pedagóg, archeológ, historik, pamiatkar, múzejník, etnograf a prírodovedec František Floridus Rómer, pričom malo ísť o prvý bleskozvod v Prešporku. V skutočnosti bol bleskozvod zhotovený podľa plánov miestneho kováčskeho majstra Jána Strobela a profesori fyziky F. F. Rómer a Albert Fuchs vypracovali 19. apríla 1847 posudok, v ktorom navrhli niektoré úpravy tohto – už existujúceho – bleskozvodu. K tomu pozri AMB, f. MB, Zápisnice zo zasadnutí hospodárskej komisie mešťanostu, 1847 (*Wirtschafts Protocoll von Jahr 1847 a N° 1 – 597*), 1. zväzok, sign. F 56, zápis č. 343 (2 205) z 19. apríla. Navyše téza o jeho prvenstve v meste je chybná, keďže poznáme viaceré
- archívne správy a vyobrazenia bleskozvodov osadených v Prešporku už pred rokom 1847.
- 41 Ako príklad spomeňme projekty bleskozvodov vyhotovené Antonom Ruprechtom, významným svetovým chemikom a metalurgom slovenského pôvodu – pozri napr. BARICA, Ján: *Vede a národu: Malá encyklopédia priekopníkov slovenskej vedy a techniky.* 2. vyd. Bratislava: Smena, vydavateľstvo SÚV SZM, 1988, s. 89. Od roku 1779 Ruprecht dokonca viedol na banskoštiavnickej Baníckej akadémii semináre „zamerané predovšetkým na teoretický výklad a konštrukciu bleskozvodov“ – SABOL, Miroslav: *Vývoj vzdelávania elektrotechniky na Slovensku.* In *Forum Historiae*, roč. 5, 2011, č. 1, s. 17.